

ҚАЗІРГІ ЦИФРЛЫҚ ҚОҒАМ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ ӨЗ-ӨЗІНЕ СЕНІМСІЗДІГІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Д.Б. Ешенкулова¹, А.С. Усипбекова², А.З. Турсынбаев³,
А.Б. Жауен^{*4}, Н.Д. Унарбекова⁵

¹Мирас университеті, Шымкент, Қазақстан

²Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

³М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

⁴А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан

⁵А.Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты, Астана, Қазақстан

E-mail: ¹eshenkulova.d@miras.edu.kz, ²st.aru2005@mail.ru, ³abay_41@mail.ru,
⁴azhauyena21@mail.ru, ⁵n47961946@gmail.com

Аңдатпа. Қазіргі қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістер, ақпараттық кеңістіктің кеңеюі және цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы жеткіншек тұлғасының психологиялық дамуына, өз-өзіне деген сенімділіктің қалыптасуына айтарлықтай ықпал етуде. Әсіресе әлеуметтік желілер, онлайн-коммуникациялар және виртуалды өзара әрекеттесу формалары жеткіншектердің өзіндік «Мен» бейнесін қалыптастыру үдерісін жаңа деңгейге көтеріп, оны күрделендіре түсуде. Жеткіншектік кезең – тұлғаның өзіндік санасы қалыптасатын, әлеуметтік рөлдер мен құндылықтарды меңгеру үдерісі қарқынды жүретін күрделі даму сатысы, осы кезеңде «өз-өзіне сенімділік» деңгейі жеткіншектің психологиялық саулығын, тұлғалық дамуын және әлеуметтік бейімделуін айқындайтын маңызды факторлардың бірі болып табылады. Алайда цифрлық ортадағы идеалдандырылған бейнелер мен тұрақты әлеуметтік салыстырулар бұл сенімділіктің қалыптасуына кері әсер етуі мүмкін. Мақалада қазіргі цифрлық қоғам жағдайындағы жеткіншектердің өз-өзіне сенімсіздігінің психологиялық ерекшеліктері қарастыру мақсат етілді. Эксперименттік зерттеу жұмысына мектептің 7-8 оқушылары қатыстырылды. Зерттеу барысында Г.Н. Казанцеваның «Жалпы өзін-өзі бағалауды зерттеу» сауалнамасы, Г. Кожухарьдің «Білім беру ортасындағы тұлғааралық қатынастардың сапасы» әдістемесі және А.М. Прихожаннның «Өзіне деген сенімділікті бағалау» сауалнамасы қолданылды. Алынған зерттеу нәтижелері SPSS статистикалық бағдарламасы арқылы өңделіп, талданды. Эксперименттік зерттеу нәтижелеріне сәйкес жеткіншектердің өзіндік бағалауы мен тұлғааралық қатынастары олардың өз-өзіне деген сенімділік деңгейіне тікелей әсер ететінін көрсетті. Теориялық негіз ретінде шетелдік

Түсті: 07.05.2026; Жөнделді: 20.05.2026; Мақұлданды: 20.06.2026; Онлайн қолжетімді: 30.06.2026

*Хат-хабар авторы

ғалымдар Г.С. Холл, Ж. Пиаже, Л. Колберг, З. Фрейд, Э. Эриксон еңбектері және кеңестік кезеңдегі Л. Выготский, Д. Эльконин, А. Леонтьев, Л. Божович зерттеулері қарастырылды. Сонымен қатар, қазақстандық ғалымдар Қ. Жарықбаев пен С. Қалиевтің еңбектері және заманауи зерттеушілердің А. Kumar, Valkenburg P. M., Meier A., & Beyens I., Huang C. мақалалары талданды.

Түйін сөздер: цифрлық қоғам, қоғам, жеткіншек, сенімсіздік, өз-өзіне сенімсіздік, сенімділік, бағалау.

Кіріспе

Қазіргі жаһандану және цифрландыру дәуірінде жеткіншектердің тұлғалық дамуы жаңа әлеуметтік-мәдени жағдайларда жүзеге асуда. Интернеттің, әлеуметтік желілердің және цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы жасөспірімдердің дүниетанымына, өзіндік бағалауына және әлеуметтік мінез-құлқына айтарлықтай ықпал етуде, осы тұрғыдан алғанда жеткіншектердің өз-өзіне сенімсіздігі мәселесі ерекше өзектілікке ие болып отыр.

Қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық орта факторларын ескере отырып, жеткіншектердің психологиялық ерекшеліктерін зерттеу және олардың өз-өзіне сенімділігін қалыптастыру ерекше өзектілікке ие. Білім беру ұйымдары тек академиялық білім берумен шектелмей, оқушылардың цифрлық сауаттылығын, сыни ойлауын және эмоционалдық тұрақтылығын дамытуға бағытталуы тиіс. Алайда жеткіншектердің өз-өзіне сенімсіздігінің пайда болу себептері мен оның цифрлық ортадағы көрініс беру ерекшеліктерін кешенді түрде зерттеу әлі де тереңдетуді қажет етеді. Бұл мәселені ғылыми тұрғыда зерделеу жеткіншектердің психологиялық саулығын сақтауға, оны алдын алу және түзету жұмыстарын тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан алғанда, жеткіншектердің өз-өзіне сенімсіздігінің психологиялық ерекшеліктерін цифрлық қоғам контекстінде зерттеу қазіргі психология ғылымы мен білім беру практикасы үшін аса маңызды әрі өзекті болып табылады. Жеткіншектердің өз-өзіне сенімсіздігі олардың мінез-құлқында да көрініс табады, олар көбінесе белсенділіктен қашқақтап, өз пікірін ашық білдіруден қорқады, ал кейбір жағдайларда сенімсіздік агрессия, тұйықтық немесе әлеуметтік оқшаулану түрінде байқалады, ал ол тұлғалық даму мен әлеуметтік бейімделуге кері әсер етуі мүмкін.

Өз-өзіне деген сенімсіздік жеткіншектерде эмоционалдық тұрақсыздықтың, мазасыздықтың, өзін төмен бағалаудың, қарым-қатынас қиындықтарының, сондай-ақ оқу мотивациясының төмендеуінің негізгі себептерінің біріне айналуы мүмкін. Цифрлық қоғам жағдайында бұл құбылыс жаңа мазмұнға ие болуда, атап айтқанда кибербуллинг, лайк пен пікірлерге деген тәуелділік, виртуалды және шынайы «Мен» арасындағы алшақтық сенімсіздікті күшейтетін маңызды факторлар ретінде көрінеді. Аталған мұндай психологиялық ерекшеліктер жеткіншектің тұлғалық әлеуетін толық жүзеге асыруына кедергі келтіріп, оның болашақ өмірлік бағытына кері әсерін тигізеді. Сонымен қатар, өз-өзіне сенімсіз жеткіншектер цифрлық кеңістікте де, шынайы ортада да әлеуметтік оқшаулануға, девиантты мінез-құлыққа немесе психоэмоционалдық күйзелістерге бейім болуы ықтимал.

Жеткіншектік кезең – тұлғаның өзіндік санасы қалыптасып, «Мен» тұжырымдамасы дамитын маңызды даму сатысы. Бұл кезеңде олар өз қабілеттерін, мүмкіндіктерін және әлеуметтік орнын бағалауға тырысады, алайда қазіргі цифрлық орта бұл процесті күрделендіре түсуде. Әлеуметтік желілерде идеалдандырылған бейнелердің, жетістікке жеткен адамдардың өмірінің жиі көрсетілуі жеткіншектердің өзін басқалармен салыстыруын күшейтеді. Мұндай салыстырулар көбінесе шынайы емес стандарттарға негізделіп, нәтижесінде өзіндік бағалаудың төмендеуіне және сенімсіздіктің қалыптасуына әкелері сөзсіз.

Әдебиеттерге шолу

Қазіргі таңда да мақала тақырыбымызға сәйкес заманауи зерттеулерде жетіліп артылады. Заманауи зерттеулерде, мәселен доктор А. Kumar (2023). «Әлеуметтік желілердің жеткіншектердің өзін-өзі бағалауына әсері: қиындықтар мен мүмкіндіктер» атты мақаласында әлеуметтік желілерді пайдалану мен жасөспірім-

дердің өзін-өзі бағалауы арасындағы күрделі өзара байланысты зерттеген. Ғалым эмпирикалық зерттеулер мен теориялық тұжырымдамаларға сүйене отырып, оның жағымды да, жағымсыз да салдарын қарастырып, әлеуметтік және психологиялық факторлардың реттеуші рөлін атаған, сондай-ақ тәуекелдерді азайту және цифрлық технологиялармен неғұрлым салауатты қарым-қатынасты дамыту стратегияларын ұсынған.

Valkenburg P. M., Meier A., & Beyens I. (2025). «Жасөспірімдердің әлеуметтік желілерде жариялау белсенділігі, әлеуметтік қолдау және өзін-өзі бағалау» атты зерттеуінде екі жылдық кезең ішінде жасөспірімдердің әлеуметтік желілердегі мінез-құлқы мен олардың қабылдайтын әлеуметтік қолдауы арасындағы өзара байланысын қарастырған.

Huang C. (2024). «Әлеуметтік желілер және өзін-өзі бағалау: мета-талдау» атты еңбегінде әлеуметтік желілерді пайдалану мен адамның өзін-өзі бағалауы арасындағы байланысты бірқатар зерттеулердің нәтижелерін біріктіру арқылы талданған. Мета-талдау әдісі арқылы әлеуметтік желілерді шамадан тыс немесе пассивті түрде пайдалану (мысалы, басқаларды тек бақылау) өзін-өзі бағалаудың төмендеуімен байланысты болуы мүмкін екенін көрсетсе, ал белсенді әрі саналы пайдалану (контент жариялау, қарым-қатынас жасау) кей жағдайда әлеуметтік қолдауды арттырып, сенімділіктің артуына, өзін-өзі бағалауға оң әсер етуі мүмкін - деген тұжырымға келген. Сонымен қатар, жұмыста бұл байланысқа әсер ететін факторлар - жас ерекшелігі, жынысы, жеке психологиялық ерекшеліктері және қолдану мақсаты — маңызды рөл атқаратынын атап өткен. Автор әлеуметтік желілердің әсері біржақты емес екенін, оның қалай және қандай мақсатта қолданылуына байланысты әртүрлі болатынын алға тартады.

Психологиялық тұрғыдан алғанда, «өз-өзіне сенімсіздік» жеткіншектерде эмоционалдық тұрақсыздықпен, өзін-өзі қабылдамаумен және әлеуметтік тәуелділікпен сипатталады. Ж.Т. Нұрмахановтың (2018) еңбегінде Э. Эриксон теориясы бойынша, бұл кезеңде тұлға «сәйкестілік дағдарысын» бастан кешіреді, егер ол өзінің кім екенін, қандай құндылықтарды ұстанатынын анықтай алмаса, онда жеткіншек сенімсіздікке, ішкі қайшылықтарға ұшырайды, әрі цифрлық орта бұл дағдарысты күшейтіп, тұлғаның тұрақты «Мен» бейнесін қалыптастыруын қиындатуы мүмкін. Сонымен қатар, А. Бандураның әлеуметтік-танымдық теориясы да жеткіншектердің өз-өзіне сенімсіздігін түсіндіруде маңызды рөл атқарады. Автордың «өзіндік тиімділік» ұғымы адамның өз әрекеттерінің нәтижелі болуына деген сенімін білдіреді. Әлеуметтік желілердегі жағымсыз пікірлер, кибербуллинг және лайк санына деген тәуелділік жеткіншектердің өзіндік тиімділік сезімін төмендетіп, сенімсіздікті күшейтері анық.

Қазіргі цифрлық қоғам жағдайындағы жеткіншектердің өз-өзіне сенімсіздігінің қалыптасуына әсер ететін факторлар да әртүрлі. Отбасындағы эмоционалдық қолдаудың жеткіліксіздігі, ата-аналардың балаға деген шамадан тыс талап қоюы немесе керісінше, бақылаудың әлсіздігі жеткіншектің өзіндік бағасына кері әсер етеді. Сонымен қатар, мектеп ортасы, құрдастармен қарым-қатынас және қоғамдағы табысқа жетудің стереотиптері де маңызды рөл атқарады, ал цифрлық орта болса бұл факторлардың әсерін күшейтіп, кейде теріс бағытта ықпал етуі әбден мүмкін.

Жеткіншектердің өз-өзіне сенімділігі мен сенімсіздігі мәселесін психология ғылымында әртүрлі қырынан зерттеген отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері қазіргі цифрлық қоғам жағдайында ерекше мәнге ие болып отыр. Атап айтқанда, А. Бандура, Э. Эриксон, К. Роджерс, А. Маслоу, Л. Выготский, Л. Божович, А. Леонтьев, Д. Фельдштейн, И. Кон, сондай-ақ қазақстандық ғалымдар Қ. Жарықбаев пен С. Жақыпов еңбектерін цифрлық орта контекстінде қайта қарастыру өзекті болып табылады. Аталған ғалымдардың теориялық тұжырымдары біздің зерттеуіміздің негізін құрай отырып, әрі қазіргі ақпараттық қоғам жағдайында жаңа мазмұнмен толықтырылды. Аталған әр ғалым жеткіншектердің бойындағы сенімділік және сенімсіздік мәселесіне қатысты маңызды тұжырымдар жасаған. Мәселен, А. Бандура «өзіндік тиімділік» ұғымы арқылы тұлғаның өз қабілетіне деген сенімін түсіндірсе, қазіргі цифрлық ортада бұл көрсеткіш әлеуметтік желілердегі кері байланыс, виртуалды жетістіктер мен онлайн өзара әрекеттесу арқылы қалыптасады. Ал, Э. Эриксон (1996) жеткіншектік кезеңді «тұлғалық бірегейлікке қарсы рөлдік орнығу» кезеңі ретінде қарастырып, бүгінгі күні бұл үдеріс виртуалды және шынайы «Мен» арасындағы қайшылықтармен күрделене түсетінін байқауға болады.

И. Кон (2009) еңбектерінде жеткіншектердің өзіндік санасы мен әлеуметтік бейімделуі маңызды орын алса, қазіргі цифрлық қоғамда бұл бейімделу тек шынайы ортада ғана емес, сонымен қатар онлайн

кеңістікте де жүзеге асады, ал бұл жағдай болса жеткіншектердің өзіндік бағалауына қосымша қысым тудырып, сенімсіздік деңгейінің артуына ықпал етуі мүмкін.

Қазақ психологиясының дамуына зор үлес қосқан Қ. Жарықбаев (2008) еңбектерінде тұлғаның ұлттық-психологиялық ерекшеліктері қарастырылса, қазіргі кезеңде бұл ерекшеліктер цифрлық мәдениет ықпалымен өзгеріске ұшырауда. Сонымен қатар, С. Жақыпов (1992) зерттеулеріндегі қарым-қатынас психологиясы мен тұлғаның өзін-өзі тану мәселелері бүгінгі таңда онлайн коммуникация жағдайында жаңа сипатқа ие болып отыр. Осылайша, классикалық психологиялық теориялар цифрлық қоғам жағдайында жеткіншектердің өз-өзіне сенімділігі мен сенімсіздігін түсіндіруде маңызды әдіснамалық негіз болып қала отырып, қазіргі ақпараттық орта ерекшеліктерімен тығыз байланыста қайта пайымдауды талап етеді.

Жоғарыда аталған ғалымдардың жеткіншек кезеңіне қатысты теориялары қазіргі цифрлық қоғам жағдайында жаңа мазмұнға ие болып, қайта пайымдауды қажет етуде. Ақпараттық кеңістіктің кеңеюі, әлеуметтік желілер мен цифрлық коммуникациялардың дамуы жеткіншектердің психологиялық дамуына тікелей ықпал етіп, классикалық теорияларды заманауи контексте қарастыруды талап етеді. Мәселен, Базарбаева Т.А (2019) еңбегінде, Г.С. Холл сипаттаған «дауыл мен күйзеліс» кезеңі бүгінгі күні цифрлық орта әсерінен күшейе түсуі мүмкін. Онлайн кеңістіктегі ақпарат ағыны, әлеуметтік қысым және виртуалды салыстырулар жеткіншектердің эмоциялық тұрақсыздығын арттыруда. Ж. Пиаже негіздеген логикалық ойлау қабілеті қазіргі таңда цифрлық ақпаратты сыни тұрғыдан талдау, фейк ақпаратты ажырату сияқты дағдылармен толықтырылады. З. Фрейд атап өткен психосексуалдық даму ерекшеліктері цифрлық ортада ерте ақпараттану және интернет арқылы түрлі мазмұнға қолжетімділікпен күрделене түсуде. Ал, Э. Эриксон енгізген тұлғалық сәйкестік мәселесі қазіргі уақытта виртуалды және шынайы «Мен» арасындағы қайшылықтармен ұштасып, жеткіншектің өзін-өзі тану үдерісін күрделендіре түсуде. Л. Колберг зерттеген моральдық даму кезеңдері де цифрлық ортада жаңаша сипатталуда, атап айтқанда онлайн этика, ол кибербуллингке қатынас, цифрлық жауапкершілік сияқты мәселелер жеткіншектердің адамгершілік ұстанымдарын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Л. Выготский көрсеткен әлеуметтік ортаның рөлі бүгінде тек отбасы мен мектеппен шектелмей, виртуалды қауымдастықтарды да қамтитындығын атап өтер едік.

А. Леонтьевтің (2003) іс-әрекет теориясы бойынша, тұлға дамуы енді цифрлық әрекеттер арқылы да жүзеге асуда.

Л. Божович (2015) зерттеген мотивация мен қызығушылықтар қазіргі жеткіншектерде көбіне цифрлық ортаға бағытталғандығын аңғаруға болады.

Қазақ ғалымдары Қ. Жарықбаев пен С. Қалиев (1994) еңбектеріндегі ұлттық тәрбие мен тұлғалық даму мәселелері де цифрлық мәдениет ықпалымен жаңаша сипат алуда. Ұлттық құндылықтар мен заманауи цифрлық мәдениеттің өзара байланысы жеткіншектердің тұлғалық қалыптасуында маңызды факторға айналып отыр. Осылайша, жоғарыда аталған ғалымдардың теориялық тұжырымдары цифрлық қоғам жағдайында өзектілігін сақтай отырып, жаңа әлеуметтік-мәдени факторлармен толықтырылып, жеткіншектердің психологиялық дамуын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Ғалымдардың еңбектерін жүйелей келе, жеткіншектік кезеңде эмоционалдық әсерленгіштік, сезімталдық, импульсивтілік және өзіндік пікірдің қалыптасуы байқалатыны анықталды, қазіргі цифрлық қоғам жағдайында бұл ерекшеліктер жаңа мазмұнмен толықтырылып отыр, мәселен әлеуметтік желілердегі белсенділік, онлайн-коммуникациялар және виртуалды орта жеткіншектердің эмоциялық күйіне тікелей әсер етіп, олардың сезімталдығын күшейтуде.

Жеткіншек жастағы психикалық дамудың маңызды факторы – достарымен қарым-қатынас, қазіргі таңда бұл қарым-қатынас тек шынайы ортада ғана емес, сонымен қатар виртуалды кеңістікте де жүзеге асады. Онлайн достық, топтық чаттар, әлеуметтік желідегі қауымдастықтар жеткіншектердің әлеуметтік тәжірибесін кеңейтуде, бірақ кей жағдайда шынайы қарым-қатынастың орнын басып, тұлғааралық дағдылардың толық қалыптасуына кедергі келтіруде. Бұл ретте өз-өзіне деген сенімсіздік цифрлық қоғамда ерекше көрініс табуда, ол тек тұлғаның өз мүмкіндіктеріне күмәндануымен ғана емес, сонымен қатар виртуалды ортадағы үздіксіз салыстырулармен, идеалдандырылған бейнелермен және әлеуметтік қысыммен байланысты.

Жеткіншектер әлеуметтік желілерде өздерін басқалармен жиі салыстырып, нәтижесінде өзін төмен бағалау, мазасыздық және қорқыныш сезімдерін бастан кешіруде. Бұл құбылысты түсіндіруде бірқатар ға-

лымдардың теориялары цифрлық контексте өзекті болып отыр. Мәселен, В.С. Мухинаның (2023) еңбегінде А. Адлер енгізген «кемшілік сезімі» (inferiority complex) қазіргі кезде әлеуметтік желілердегі салыстырулар арқылы күшейе түсуде. А. Бандураның «өзіндік тиімділік» (self-efficacy) теориясы бойынша, онлайн ортадағы жетістіктер немесе сәтсіздіктер жеткіншектің өзіне деген сенімін тікелей қалыптастырады. К. Роджерс атап өткен «өзіндік тұжырымдама» (self-concept) қазіргі таңда виртуалды «Мен» бейнесімен қатар қалыптасып, кейде олардың арасында алшақтық пайда болуда. А. Маслоу көрсеткен «құрмет пен өзін-өзі бағалау қажеттілігі» цифрлық қоғамда лайк пен әлеуметтік мойындау арқылы көрініс табуда. Ал А. Бек пен А. Эллис зерттеген теріс ойлар мен иррационалды сенімдер кибербуллинг немесе виртуалды әлемдегі жағымсыз пікірлер әсерінен күшеюі мүмкін. М. Селигманның (2003) «үйренген дәрменсіздік» теориясы да өзекті, себебі цифрлық ортадағы қайталанатын сәтсіз тәжірибелер жеткіншектің белсенділігін төмендетуге ықпалын тигізуі әбден мүмкін.

Осылайша, цифрлық қоғам жағдайында жеткіншектердің өз-өзіне сенімсіздігі классикалық психологиялық факторлармен қатар, жаңа әлеуметтік-мәдени және технологиялық ықпалдардың әсерінен қалыптасатын күрделі құбылыс деп айтар едік.

Өз-өзіне сенімсіздік жеткіншек кезеңде айқын байқалады, себебі бұл жаста тұлға әлі толық қалыптаспаған, ал сыртқы бағалауға тәуелділік жоғары деңгейде болады. Қазіргі цифрлық қоғам жағдайында бұл тәуелділік одан әрі күшейе түсуде, өйткені жеткіншектердің өзін-өзі бағалауы тек тікелей әлеуметтік орта арқылы ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік желілердегі реакциялар, пікірлер, лайк саны және онлайн бедел арқылы да қалыптасады. Осы тұрғыдан алғанда өз-өзіне сенімсіздік жеткіншек тұлғасының дамуына кері әсер ететін маңызды психологиялық факторлардың бірі ретінде қарастырылады.

Өз-өзіне деген сенімсіздікті тудыратын факторлар цифрлық орта әсерімен жаңа сипатқа ие болуда:

- тұқым қуалайтын бейімділік – тұлғаның психофизиологиялық ерекшеліктері балалық шақтағы даму қарқынына әсер етеді. Цифрлық ортада бұл ерекшеліктер кейде кибербуллинг немесе онлайн мазақ ету арқылы күшейіп, сенімсіздікті тереңдетуі мүмкін;

- тәрбиенің ерекшеліктері – ата-аналардың шамадан тыс бақылауы немесе керісінше, назардың жетіспеуі баланың цифрлық кеңістіктегі мінез-құлқына да әсер етеді. Мысалы, әлеуметтік желіні бақылау немесе шектеу сенімсіздікті күшейтуі мүмкін;

- мәдениет және сыртқы орта – қазіргі цифрлық мәдениет жеткіншектерден «идеал бейне» қалыптастыруды талап етеді (сырт келбет, табыс, белсенділік), бұл салыстырулар өзін төмен бағалауға әкеледі;

- өзінің «Менін» білмеу – виртуалды және шынайы «Мен» арасындағы айырмашылық күшейіп, жеткіншек өз болмысын нақты айқындай алмайды;

- сәтсіз тәжірибелер – онлайн ортадағы теріс пікірлер, қабылданбау немесе контенттің қолдау таппауы сенімділіктің төмендеуіне әсер етеді;

- бұқаралық ақпарат құралдарының әсері – әлеуметтік желілердегі негативті жаңалықтар, идеалдандырылған өмір үлгілері жеткіншектің өзін солармен салыстыруына итермелейді;

- «үздік оқушы синдромы» – цифрлық ортада да жетістік пен табыстың ашық көрсетілуі (жүлде, марапат, лайк) қысым тудырып, әрекетсіздікке әкелуі мүмкін.

Шешімсіздік пен сенімсіздіктің белгілері қазіргі цифрлық қоғамда да айқын көрінуде. Мәселен жеткіншектер өз пікірін білдіруден қорқып, онлайн кеңістікте де пассивтілік танытуы мүмкін. Сонымен қатар олар көбінесе өз контентін жариялауға, пікір жазуға немесе әлеуметтік белсенділікке қатысуға батылдық танытпайды, себебі теріс реакциядан қорқады.

Өзін-өзі бағалаудың төмендеуі цифрлық ортада «FOMO» (бір нәрседен қалып қою қорқынышы), әлеуметтік салыстыру және виртуалды жетістікке тәуелділік сияқты құбылыстармен қатар жүреді. Жеткіншек үнемі басқа адамдардың «идеал өмірін» көріп, өз мүмкіндіктерін төмен бағалауы мүмкін ал ол ішкі мазасыздықты күшейтіп, жалған тыныштық пен әрекетсіздікке итермелейді. Осылайша, цифрлық қоғам өз-өзіне сенімсіздіктің тек дәстүрлі факторларын күшейтіп қана қоймай, оған жаңа психологиялық механизмдер қосады, бұл жағдай жеткіншектердің эмоциялық тұрақтылығына, шешім қабылдау қабілетіне және әлеуметтік белсенділігіне тікелей әсер етеді.

Т.П. Скрипкина (2007) жүргізген талдаулар негізінде психология ғылымның әртүрлі салаларында «сенім» қандай да бір құбылыстың болуының шарты ретінде жиі кездесетін үш тәуелсіз сенім түрін ажыратады, ол:

1. Әлемге деген сенім.
2. Басқаларға деген сенім.
3. Өзіне деген сенімділік.

Ғалым өз зерттеуінде аталмыш аспектілердің әрқайсысын жеке-жеке зерттеген. Мәселен, «әлемге деген сенім» субъективті құбылыс ретінде түсіндіріледі, оның мәні субъектінің әлемнің әртүрлі нысандарына немесе бөліктеріне деген өзіндік қатынасы, ол осы объектілердің немесе әлемде болып жатқан жағдайлардың адам үшін қазіргі маңыздылығын және қауіпсіздігін сезінуден тұрады» - дейді ғалым. Бұл ретте «Әлемге деген сенім» жеке тұлғаның негізгі көзқарасы ретінде қарастырылады.

Екінші, «басқаларға деген сенім» әлеуметтік-психологиялық мәселелер аясында зерттеліп «өзіне-өзі сенімділік» психотерапиялық және психо-түзету рәсімдерінің мәні ретінде қарастырылады.

Т.П. Скрипкина (2001) еңбегі бойынша қазіргі уақытта ең күрделі болып табылатын үшіншісі «өзіне деген сенімділік». Ғалым «өзіне деген сенімділікті» - адамның өзіне, әлемге қатысты белгілі бір құндылық позициясын және осы ұстанымға сүйене отырып, өзінің өмірлік стратегиясын құруға мүмкіндік беретін жеке тұлғаның рефлексивті, субъективті құбылысы ретінде анықтайды дейді.

Ғалымның пайымдауы бойынша «өзіне деген сенімділік» - әлемге сенімсіз мүмкін емес, әйтпесе интеграцияланған жүйе ретінде ғана өмір сүре алатын «адам мен әлемнің» бүкіл жүйесі бұзылатынын айтады. Кейбір жағдайларда, адам әлемге сенуге тырысуы мүмкін, содан кейін ол «сәйкестік», яғни бейімделу логикасында әрекет етеді. Басқа жағдайларда, бәрі басқаша болуы мүмкін - адам өзіне сенімді болуға тырысады, содан кейін ол ситуациялық жағдайды көрсете отырып, жағдайдың шеңберінен шыға алады. Осылайша, адамның әлемге деген сенімі және өзіне деген сенімі үнемі қозғалмалы тепе-теңдік күйінде болады, «әлемге деген сенім және өзіне-өзі сенімділік үйлесімді түрде үйлесуге ұмтылады».

Осы үш типті қалыптастырудың негізін Э. Эриксон (1996) еңбегінде сипатталған «негізгі сенім» құрайды. Баланың ең жақын қоршаған ортамен қарым-қатынас жасау тәжірибесінен адамның онтогенетикалық дамуының алғашқы кезеңдерінде пайда болатын «негізгі сенім» адаммен өмір бойы дамып, өзгеріп отырады және адамның осындай қасиетін «сенімділік» анықтайды.

Көптеген қазіргі заманғы зерттеушілер жеке адамның, топтың, қоғамның санасы мен іс-әрекетін реттеуде «сенім» рөліне назар аударуда. Т.П. Скрипкина (1984) «сенім» - адамның дүниені бір жүйеге қосу қызметін атқаратынын, өткеннің, қазіргі мен болашақ өмірдің тұтас актісіне қосылуына ықпал ететінін айтады. Сенім - адамның тұтастығына, жеке басына, адамның әлеммен қарым-қатынасына әсер етеді – дейді ғалым. Сонымен қатар сенім - адам мінез-құлқының, қабылданған шешімдердің, мақсаттардың, міндеттердің дүниеге де, өзіне де сәйкес келу шамасын белгілейді деген пікірді айтады.

Сенім мен сенімсіздік функциялары, сондай-ақ олардың басқа сипаттамалары субъектінің өмірінің әртүрлі аспектілері – қарым-қатынастардың әртүрлі типтері мен аумағында, өмір кезеңдері мен жағдайлары үшін тән екендігіне байланысты.

Жеткіншектердің өз-өзіне сенімсіздігінің қалыптасуына әсер ететін факторлар көпқырлы және өзара тығыз байланысты. Оларды шартты түрде тұлғалық және әлеуметтік факторларға бөлуге болады.

1.Тұлғалық факторларға жеткіншектің темперамент ерекшеліктері, эмоциялық тұрақсыздығы, өзін-өзі бағалау деңгейі жатады. Өзін-өзі бағалауы төмен жеткіншектер өздерін жеткіліксіз, әлсіз сезініп, өз мүмкіндіктеріне сенімсіздік танытады.

2.Әлеуметтік факторларға отбасы тәрбиесі, ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас, құрдастар ортасы және мектептегі әлеуметтік ахуалды жатқызуға болады. Ата-ананың шамадан тыс талап қоюы немесе керісінше немқұрайлылығы, жиі сын айтуы жеткіншектің өзіне деген сенімін төмендетуі мүмкін. Сонымен қатар, құрдастар тарапынан қабылданбау, мазақтау, әлеуметтік салыстырулар да өз-өзіне сенімсіздіктің дамуына ықпал етері анық.

Қазіргі цифрлық орта мен әлеуметтік желілер жеткіншектердің өз-өзіне сенімсіздігін күшейтетін негізгі факторлардың бірі екендігі жоғарыда сөз еттік. Виртуалды кеңістікте ұсынылатын «мінсіз өмір», филтрленген бейнелер, жетістіктерді үздіксіз көрсету және лайк, пікір арқылы бағаланатын әлеуметтік

статус жеткіншектің өзін басқалармен тұрақты салыстыруына алып келеді. Мұндай салыстырулар шынайы өмір мен цифрлық бейне арасындағы алшақтықты күшейтіп, өзін төмен сезіну мен психологиялық қысымды арттырады.

Материалдар мен зерттеу әдістері

Зерттеудің мақсаты - цифрлық қоғам жағдайындағы жеткіншектердің өз-өзіне сенімсіздігінің психологиялық ерекшеліктерін анықтау.

Эксперименттік зерттеу жұмысымыз барысында А.Н. Кошелеваның (2019) оқулығындағы әдістемелер қолданылды: «Жалпы өзін-өзі бағалауды зерттеу» Г.Н. Казанцеваның сауалнамасы, Г. Кожухарь бойынша «Білім беру ортасындағы тұлғааралық қатынастардың сапасы» сауалнамасы, А.М. Прихожанның «Өзіне деген сенімділікті бағалау» әдістемесі. Зерттеу нәтижелерін өңдеу барысында мәліметтер SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) бағдарламасына сәйкес талданды.

Сенімсіздік цифрлық ортада ерте ме, кеш пе әлеуметтік желідегі мінез-құлық арқылы көрініс табады. Психологиялық қорғансыздық онлайн кеңістікте әсіресе айқын байқалады, себебі кез келген пікір, сын немесе мазақ ету кең аудиторияға тез таралып, жеткіншектің өзіндік бағалауына тікелей әсер етеді, сондықтан цифрлық ортадағы сенімсіздік тек ішкі күй ретінде емес, әлеуметтік желідегі әрекеттер арқылы да көрінеді. Атап айтқанда:

Өзін-өзі жарнамалау және цифрлық «имидж» қалыптастыру. Қазіргі жеткіншектер әлеуметтік желілерде өздерін белгілі бір деңгейде «жарнамалауға» тырысады, олар өз өмірін шынайы жағдайдан жоғары немесе идеалдандырылған түрде көрсетуге ұмтылады. Бұл құбылыс цифрлық «имидж менеджмент» ретінде сипатталады. Мұнда жеткіншектер өзінің әлеуметтік мәртебесін көрсету үшін арнайы фотолар, жетістіктер немесе белсенді өмір салтын жариялайды, алайда бұл үдеріс тұрақты қысымға айналып, ішкі сенімсіздікті күшейтуі мүмкін, себебі шынайы өмір мен виртуалды бейне сәйкес келмей қалады.

Лингвистикалық сенімсіздік және онлайн коммуникация. Цифрлық ортада лингвистикалық сенімсіздік ерекше байқалады. Жеткіншектер чаттарда, пікір жазуда немесе әлеуметтік желілерде өз ойын толық білдіруден қашқақтап, қысқа сөздер, смайликтер қолдануы мүмкін. Кей жағдайда олар «басқалар сияқты дұрыс жазу», «дұрыс ой айту» қысымын сезінеді, бұл әсіресе қоғамдық пікірге ашық платформаларда (ой-пікір жазу, сторис) айқын көрінеді. Яғни, тілдік мінез-құлық онлайн бағаланудан қорқу сезімімен тікелей байланысты.

Сөйлеу және өзін көрсету стилі (цифрлық ортадағы вербалды бейімделу). Әлеуметтік желілер мен бейне платформаларда жеткіншектер өз сөйлеу мәнерін өзгертеді, мәселен біреулер өздерін «ересек, сенімді» көрсетуге тырысса, басқалары керісінше, үндемей қалуды жөн көреді. Бұл цифрлық аудитория алдында өзін дұрыс көрсетуге тырысумен байланысты, нәтижесінде жеткіншектер табиғи мінез-құлқы мен онлайн бейнесі арасында айырмашылық қалыптастырады, бұл ішкі психологиялық қысымның күшеюіне әкеледі.

Осылайша, цифрлық ортадағы өзін-өзі жарнамалау, лингвистикалық ерекшеліктер және сөйлеу мәнері жеткіншектердің тұлғалық дамуына тікелей әсер етеді, бұл факторлар оның өзін басқалармен үнемі салыстыруына, қателесуден қорқу сезіміне және әлеуметтік бағалауға тәуелді болуына әкеледі. Нәтижесінде өз-өзіне сенімсіз жеткіншектер цифрлық кеңістікте де, шынайы өмірде де тұйықтық, уайымшылдық, белсенділіктен қашу және шешім қабылдаудағы қиындықтар сияқты ерекшеліктерді көрсетеді. Олар өз пікірін ашық білдіруге қорқып, оқу және әлеуметтік белсенділікте тежелуге ұшырайды. Сондықтан цифрлық қоғам жағдайында жеткіншектердің өз-өзіне сенімсіздігін тек жеке психологиялық мәселе ретінде емес, әлеуметтік желілер мен виртуалды орта ықпалымен қалыптасатын кешенді құбылыс ретінде қарастыру қажет. Оны дер кезінде анықтап, алдын алу және психологиялық қолдау көрсету – қазіргі білім беру мен психология ғылымының маңызды міндеттерінің бірі болуы керек дей келе бізде өз зерттеуімізді жүргізуді жөн көрдік.

Нәтижелер және Талқылау

Эксперименттік зерттеу жұмысымыз 7-8 сыныпта оқитын жеткіншектер арасында жүргізілді. Цифрлық қоғам жағдайындағы жеткіншектердің өз-өзіне сенімсіздігінің психологиялық ерекшеліктерін

анықтау барысында ең алдымен олардың өзін-өзі бағалау деңгейін Г.Н. Казанцеваның сауалнамасы арқылы қарастырдық. Сауалнама бойынша өзін-өзі бағалау деңгейін анықтау нәтижелері бойынша екі сыныпта да 7 сынып – 40%, ал 8 сыныпта – 30% өзін-өзі бағалаудың төмен деңгейі байқалды, бұл олардың өз мүмкіндіктерін жиі төмен бағалап, өз-өзіне сенімсіздік танытуымен сипатталуында. Қазіргі цифрлық қоғам контекстінде мұндай жағдай әлеуметтік желілердегі тұрақты салыстырулармен, «идеал» бейнелермен және онлайн жетістіктерді үздіксіз бақылаумен күшейе түседі. Жеткіншектер өз өмірін виртуалды кеңістіктегі табысты бейнелермен салыстырып, нәтижесінде өз қабілеттерін төмен бағалауға бейім болады. Өзін-өзі бағалаудың орташа деңгейі 7 сынып – 45%, ал 8 сыныпта – 50%, бұл топтағы жеткіншектер цифрлық ортада белсенді болғанымен, өз жетістіктеріне толық қанағаттанбайды және сыртқы бағалауға тәуелділік танытады. Әлеуметтік желілердегі «лайк», пікір және жазылушылар саны сияқты көрсеткіштер олардың өзін-өзі бағалауына тікелей әсер етіп, тұрақсыз эмоционалдық күйге әкелуі мүмкін деп ойлаймыз. Ал өзін-өзі бағалауы жоғары көрсеткішке ие болғандар арасында 7 сынып – 15%, ал 8 сыныпта – 20% екендігі анықталды, бұл жеткіншектер цифрлық ортадағы әлеуметтік салыстыруларға қарамастан, өз мүмкіндіктерін объективті бағалай алады және онлайн пікірлерге тәуелділігі төмен, дегенмен мұндай тұрақты өзіндік бағалау көбіне қолдаушы әлеуметтік орта мен цифрлық сауаттылық деңгейімен байланысты болып табылады.

Екі зерттеу тобындағы жеткіншектердің өзін-өзі бағалауы көбіне нәтижеге тәуелділікке, сыртқы бағалауға, әлеуметтік салыстыруға негізделгені анықталды. Қазіргі цифрлық орта жағдайында бұл ерекшеліктер одан әрі күшейе түседі, себебі әлеуметтік желілерде жетістіктер үздіксіз жарияланып, лайк, пікір және жазылушылар саны арқылы тұрақты «баға беру» жүйесі қалыптасқан, мұндай цифрлық бағалау механизмі жеткіншектің өзіндік құндылығын ішкі өлшемдерге емес, сыртқы реакцияларға тәуелді етеді. Соның нәтижесінде жеткіншектер өз жетістігін шынайы дамуымен емес, басқалармен салыстыру арқылы бағалауға бейім болады. Әлеуметтік желілердегі идеалдандырылған өмір үлгілері мен үздіксіз көрінетін «табысты бейнелер» оның өз мүмкіндіктеріне күмән келтіруін күшейтеді. Бұл жағдай өз-өзіне деген сенімсіздіктің қалыптасуына тікелей әсер ететін негізгі факторлардың біріне айналады, осылайша, цифрлық ортадағы сыртқы бағалауға тәуелділік пен әлеуметтік салыстыру жеткіншектердің өзін-өзі бағалау құрылымын тұрақсыздандырып, олардың психологиялық сенімділігін төмендетеді.

Цифрлық ортадағы бәсекелестік, үнемі көрінетін «табысты өмір сценарийлері», онлайн салыстырулар және виртуалды жетістік культі жеткіншектердің өз нәтижелерін төмен бағалауына ықпал етеді. Сонымен қатар, әлеуметтік желілердегі жетістіктің бірден көрінуі жылдам танымал болу, лайк жинау олардың нақты өмірдегі баяу даму процесімен сәйкес келмей, ал ол ішкі қанағатсыздықты тудырады. Осылайша, екі зерттеу тобындағы жеткіншектердің өзін-өзі бағалауының орташа және төмен деңгейде болуы психологиялық факторлармен қатар, қазіргі цифрлық ортаның әлеуметтік-психологиялық ықпалына да тікелей байланысты деп қорытынды жасауға болады.

Екінші зерттеу әдісі ретінде біз Г. Кожухарьдың білім беру ортасындағы тұлғааралық қатынастардың сапасын бағалауды қолдандық. Жүргізілген зерттеу жұмысының нәтижесіне сәйкес 8-сыныптағы жеткіншектердің көпшілігінде бірқатар шкалалар бойынша жағымды динамика байқалатындығы анықталды, атап айтқанда бұл жас ерекшелік дамуына, әлеуметтік тәжірибенің артуына және тұлғалық қалыптасудың тереңдеуіне байланысты болуы мүмкін.

Алынған нәтижелердің салыстырмалы көрсеткішін төмендегі Сурет 1-ден қарастыруға болады:

Сурет 1. Білім беру ортасындағы тұлғааралық қатынастардың сапасы» сауалнамасының нәтижесі (Г. Кожухарь)

Ескерту: деректер Г. Кожухарь сауалнамасы негізінде құрастырылған

Жоғарыда келтірілген Сурет 1-дің нәтижелеріне сәйкес екі зерттеу тобындағы жеткіншектердің көрсеткіштеріне талдау жасай отырып, олардың әлеуметтік-психологиялық дамуы қазіргі цифрлық орта факторларымен тығыз байланыста қалыптасатынын байқауға болады.

«Сенім» шкаласы бойынша 8-сыныпта сенімнің жоғары деңгейі 70%-ға, ал 7-сыныпта 65%-ға жетуі жеткіншектердің жас ерекшелігіне қарай өз мүмкіндіктерін бағалауының арта түскенін көрсетеді. Цифрлық ортада бұл сенім деңгейі көбіне онлайн әлеуметтік тәжірибемен, цифрлық жетістіктермен және виртуалды ортадағы кері байланыспен қалыптасады. Жеткіншек өзіне берілетін реакциялар арқылы өзіндік бағасын қайта құрады.

«Агрессивтілік» шкаласы бойынша 8-сыныпта 20%, 7-сыныпта 15% құраған, бұл цифрлық кеңістіктегі эмоционалдық қысыммен де байланысты болуы мүмкін. Әлеуметтік желілердегі теріс пікірлер, кибербуллинг немесе онлайн бәсекелестік эмоциялық тұрақсыздықты күшейтіп, өзін дәлелдеуге деген ұмтылысты арттырады.

«Ізгі ниет» шкаласының жоғары болуы 8-сыныпта 85%, 7-сыныпта 75% тең келген, бұл жеткіншектердің цифрлық ортада да әлеуметтік қолдау мен позитивті қарым-қатынас орнатуға бейімді екенін көрсетеді. Дегенмен, виртуалды ортадағы әртүрлі мәдени және әлеуметтік фоннан шыққан балалардың өзара әрекеттесуі кейде түсінбеушілік туғызуы әбден мүмкін.

«Жанжал» шкаласы бойынша орташа және жоғары деңгейдің сақталуы цифрлық коммуникацияның ерекшеліктерімен де түсіндіріледі. Онлайн ортада қақтығыстар тез туындап, эмоциялық реакциялар фильмдерге көрінуі мүмкін, бұл жеткіншектердің конфликтіні басқару дағдысының әлі толық қалыптаспағанын көрсетеді.

«Қабылдау» шкаласының жоғары болуы 8-сыныпта 70%, 7-сыныпта 60% құраған, бұл цифрлық ортадағы көпмәдениеттілікпен және әртүрлі әлеуметтік топтармен тұрақты байланыс орнату мүмкіндігімен байланысты. Бұл жеткіншектердің цифрлық кеңістікте әлеуметтік бейімделу қабілетінің артып келе жатқанын көрсетеді.

«Өшпенділік» шкаласындағы көрсеткіштер екі сыныпта да 20% құраған, бұл кей жағдайларда онлайн кеңістіктегі анонимділік әсерінен пайда болатын ішкі агрессиямен байланысты болуы мүмкін. Виртуалды ортада эмоцияны бақылау қиын болғандықтан, ішкі кернеу тез көрініс табады.

«Төзімділік» шкаласы бойынша жоғары көрсеткіштердің артуы 8-сыныпта 35%, 7-сыныпта 25% құраған, бұл цифрлық ортадағы ақпараттық жүктеме мен әлеуметтік қысымға бейімделу қабілетінің біртіндеп дамуын көрсетеді. Дегенмен, онлайн ортадағы жылдам реакция талаптары кейде шыдамсыздықты күшейтуі мүмкін.

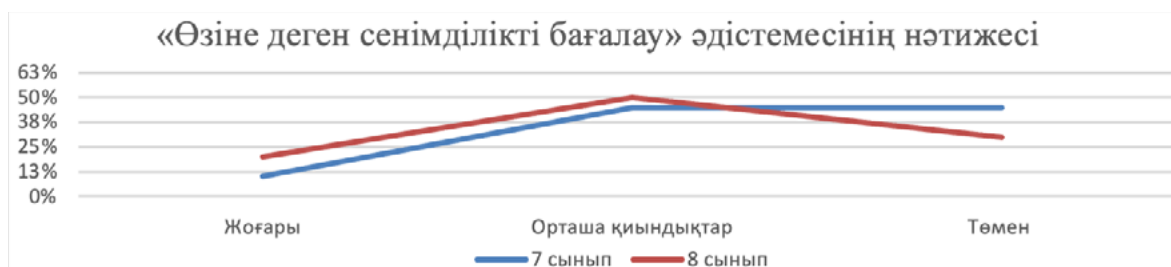
«Манипуляциялық қатынас» шкаласының жоғарылауы 8-сыныпта 25%, 7-сыныпта 10% құраған, бұл цифрлық коммуникацияда мақсатқа жету үшін түрлі әлеуметтік стратегияларды қолданумен байланысты. Әлеуметтік желілердегі өзін көрсету, әсер ету және аудиторияны басқару дағдылары кейде манипулятивті мінез-құлықтың қалыптасуына ықпал етеді.

«Теріс қарым-қатынастар» деңгейінің төмен болуы 8-сыныпта 70% көрсетті, бұл цифрлық ортада да әлеуметтік бақылау мен ортақ нормалардың біртіндеп қалыптасуын байқатады, дегенмен, онлайн анонимділік кей жағдайда теріс қарым-қатынас көріністерін күшейтуі мүмкін.

«Оң қарым-қатынастар» көрсеткішінің жоғары болуы 8-сыныпта 60%, 7-сыныпта 40% құраған, бұл цифрлық қоғамдағы байланыстардың кеңеюі, достық желілердің артуы және әлеуметтік қолдау жүйесінің қалыптасуымен түсіндіріледі.

Жалпы алғанда, 8-сынып оқушылары 7-сыныппен салыстырғанда цифрлық ортада да біршама тұрақты, сенімді және әлеуметтік бейімделген тұлға ретінде көрінеді. Алайда агрессивтілік пен манипуляциялық қатынастың сақталуы цифрлық коммуникацияның ерекшеліктерімен, әсіресе әлеуметтік желілердегі бәсекелестік пен эмоциялық әсердің жоғары болуымен байланысты. Осылайша, зерттеу нәтижелері жеткіншектердің психологиялық ерекшеліктері қазіргі цифрлық қоғам ықпалымен білім беру ортасындағы тұлғааралық қатынастардың сапасымен тығыз байланыста қалыптасатынын көрсетеді.

Эксперименттік зерттеу жұмысымыздың барысында біз жеткіншектердің өзіне деген сенімділікті бағалау мақсатында А.М. Прихожанның әдістемесін жүргіздік. Алынған зерттеу нәтижесін төмендегі сурет 2-ден қарастыруға болады:

Сурет 2. «Өзіне деген сенімділікті бағалау» (А.М. Прихожан) әдістемесінің нәтижесі

Ескерту: деректер А.М. Прихожан әдістемесі негізінде құрастырылған

Жоғарыда келтірілген сурет 1-дегі А.М. Прихожан әдістемесі бойынша 7 және 8-сынып оқушыларының өзіне деген сенімділік деңгейінде айырмашылықтар байқалады, атап айтқанда цифрлық қоғам жағдайында бұл айырмашылықтар тек жас ерекшелікпен ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік желілер мен виртуалды ортаның ықпалымен де түсіндіріледі. Мәселен, жоғары көрсеткіш 7-сыныпта – 10%, ал 8-сыныпта – 20% құраған, бұл жеткіншектердің дербес шешім қабылдау қабілеті, жауапкершілігі және өз мүмкіндіктеріне сенімділігі цифрлық ортада алған тәжірибемен де нығая түсетінін көрсетеді. Яғни, онлайн кеңістікте белсенділік танытатын, өз пікірін білдіретін және кері байланыс ала алатын жеткіншектерде сенімділік деңгейі жоғарырақ қалыптасады.

Орташа деңгей бойынша 7-сыныпта – 45%, ал 8-сыныпта – 50% көрсеткіш анықталды, бұл топтағы оқушылар көбіне әлеуметтік желілердегі пікірлерге, лайктарға және сыртқы бағалауға тәуелділік танытады. Олар өз әрекеттерін жиі басқалармен салыстырып, цифрлық ортадағы реакцияға қарай өзін-өзі бағалауын өзгертіп отырады, сондықтан олардың сенімділігі тұрақсыз сипатта болуы мүмкін және қосымша психологиялық қолдауды қажет етеді деген ойдамыз.

Төмен деңгей бойынша 7-сыныпта – 45%, ал 8-сыныпта – 30% құраған. Төмен көрсеткішке ие болған жеткіншектер цифрлық кеңістікте өздерін жиі басқалармен салыстырып, идеалдандырылған онлайн бейнелер әсерінен өз мүмкіндіктерін төмен бағалайды. Әлеуметтік желілердегі «мінсіз өмір» үлгілері олардың өзін-өзі бағалауына кері әсер етіп, сенімсіздігін күшейтеді. Сонымен қатар, кибербуллинг, теріс пікірлер немесе онлайн қабылданбау тәжірибесі де бұл деңгейдің сақталуына ықпал етеді.

Салыстырмалы талдау көрсеткендей, 8-сыныпта өзіне деген сенімділіктің жоғары деңгейінің артуы және төмен деңгейдің азаюы жеткіншектердің әлеуметтік тәжірибесінің кеңеюімен қатар, цифрлық ортада өзін көрсету дағдыларының дамуына байланысты, дегенмен, орташа деңгейдің басым болуы олардың әлі де болса сыртқы бағалауға тәуелді екенін көрсетеді.

Жалпы, алынған нәтижелер жеткіншектердің өз-өзіне сенімділігі тек жас ерекшелікпен емес, қазіргі цифрлық қоғам факторларымен де тығыз байланысты екенін дәлелдейді. Өзін-өзі бағалауы төмен жеткіншектер әлеуметтік желілердегі салыстыруларға көбірек ұшырап, өз қабілеттеріне күмәнмен қарайды, бұл олардың онлайн және офлайн ортадағы белсенділігіне тікелей әсер етеді. Сондай-ақ зерттеу барысында отбасындағы қолдаудың жеткіліксіздігі, ата-ананың шамадан тыс бақылауы және жиі сын айтуы цифрлық орта әсерімен қосылып, жеткіншектің психологиялық тұрақтылығын әлсірететіні көрсетеді. Құрдастар ортасындағы қабылданбау, әлеуметтік желілердегі салыстырулар және виртуалды беделге тәуелділік олардың өзіне деген сенімсіздігін күшейтетін негізгі факторлар болып табылады. Осылайша, цифрлық қоғам жеткіншектердің өзіндік бағалау жүйесіне жаңа психологиялық қысымдар енгізіп, сенімділік пен сенімсіздік деңгейінің қалыптасуына елеулі ықпал ететіндігін біз өз зерттеуімізде айқындай түстік.

Зерттеу нәтижелерін өңдеу барысында мәліметтер SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) бағдарламасына сәйкес талданды. Талдау барысында сипаттамалық статистика, жиіліктерді бөлу, салыстырмалы талдау және тәуелсіз таңдауларға арналған t-критерий қолданылды.

Сипаттамалық статистика (Descriptive Statistics) деректеріне сәйкес зерттеуге 60 респондент қатысты (N=60), оның ішінде: 7-сынып – 30 оқушы

8-сынып – 30 оқушы. Бұл ретте екі топ арасындағы өзін-өзі бағалау көрсеткіштерінің орташа мәні анықталды, оны төмендегі Кесте 1-ден қарастыруға болады.

Кесте 1

Өзін-өзі бағалау көрсеткіштерінің орташа мәні

Көрсеткіш	7 сынып	8 сынып
Орташа мән (Mean)	1.75	1.90
Стандарттық ауытқу (Std. Deviation)	0.72	0.70

Кестедегі нәтижеге сәйкес 8-сыныпта орташа көрсеткіш 7 сыныптағыларға қарағанда біршама жоғары екендігін көрсетеді, бұл өзін-өзі бағалау деңгейінің артқанын көрсетеді.

Тәуелсіз таңдауларға арналған t-критерий (Independent Samples t-test) бойынша 7 және 8-сынып арасындағы айырмашылықтың статистикалық мәнділігін анықтау нәтижесіне сәйкес

H_0 (нөлдік гипотеза): Айырмашылық жоқ

H_1 (баламалы гипотеза): Айырмашылық бар

Нәтижелер:

$t = 2.12$

$p = 0.038$

$p < 0.05$ болғандықтан, айырмашылық статистикалық тұрғыдан мәнді.

Тәуелсіз таңдауларға арналған t-критерий (Independent Samples t-test) нәтижесі бойынша 7 және 8-сынып оқушыларының өзін-өзі бағалау деңгейінде маңызды айырмашылық бар.

Корреляциялық талдау (Pearson Correlation) нәтижесіне сәйкес айнымалылар ретінде «Өзін-өзі бағалау», «Өзіне деген сенімділік» қарастырылды. Нәтижесінде:

$$r = 0.62$$

$$p < 0.01$$

Байланыс түрі: орташа оң корреляция екендігі анықталды. Бұл өзін-өзі бағалау артқан сайын сенімділік деңгейі де артады дегенді білдіреді.

SPSS нәтижелері көрсеткендей:

8-сынып оқушыларының өзін-өзі бағалауы статистикалық тұрғыдан жоғары;

Өз-өзіне сенімділік деңгейі жас ұлғаюымен артады;

Өзін-өзі бағалау мен сенімділік арасында оң байланыс бар ($r=0.62$) екендігі дәлелденді.

Сонымен теориялық талдау мен зерттеу нәтижелерін сараптай келе, біз қазіргі цифрлық қоғам жағдайындағы жеткіншектердің өз-өзіне сенімсіздігінің психологиялық ерекшеліктерін анықтадық, атап айтқанда:

Өзіндік сананың тұрақсыздығы. Жеткіншек кезеңде тұлға өз «Менін» қалыптастыру үстінде болады, цифрлық ортада бұл процесс әлеуметтік желілердегі өзін басқалармен үздіксіз салыстыру арқылы күрделенеді, виртуалды «идеал бейнелер» мен фильтрленген өмір үлгілері жеткіншектің өзін төмен бағалауына, жетістіктерін жоққа шығаруға және қателіктерге шамадан тыс мән беруіне әкеледі.

Сыртқы пікірге жоғары тәуелділік. Қазіргі таңда бұл тәуелділік лайк, пікір, қаралым сияқты цифрлық бағалау жүйесі арқылы күшеюде, құрдастарының онлайн реакциясы жеткіншектер үшін маңызды психологиялық факторға айналғанымен, ал еріс пікірлер әлеуметтік қорқынышты арттырады және белсенділікті төмендетеді.

Эмоциялық тұрақсыздық. Цифрлық ортадағы ақпараттың көптігі, кибербуллинг және онлайн қысым эмоциялық күйдің жиі ауысуына әсер етеді, бұл ретте жеткіншектерде мазасыздық, ішкі шиеленіс және өзін басқалармен салыстырудан туындайтын стресс жиі байқалады.

Жетістікке жетуге деген төмен мотивация. Әлеуметтік желілерде тек «дайын нәтижелердің» көрінуі жеткіншектерде «процесс емес», тек «нәтиже» маңызды деген қате түсінік қалыптастырады, бұл өз кезегінде әрекеттен қашу, сәтсіздіктен қорқу және тәуекелге бармау сияқты мінез-құлыққа әкеледі.

Қарым-қатынастағы қиындықтар. Онлайн коммуникацияның басым болуы шынайы қарым-қатынас дағдыларының әлсіреуіне ықпал етеді, сенімсіз жеткіншектер виртуалды ортада да өз ойын толық жеткізе алмайды немесе керісінше, анонимділік әсерінен агрессия көрсету мүмкіндігі артады.

Перфекционизм және өзін шамадан тыс сынау. Цифрлық кеңістіктегі үздіксіз салыстыру жеткіншектерді «мінсіз болуға» итермелейді, алайда шынайы нәтижелер мен идеал бейнелер арасындағы алшақтық ішкі қанағаттанбаушылық пен сенімсіздікті күшейтеді.

Жеткіншектердің өз-өзіне сенімсіздігі – жас ерекшелік дамудың табиғи кезеңдерінің бірі болғанымен, цифрлық қоғам жағдайында ол күшейген және күрделенген құбылысқа айналып отыр. Әлеуметтік желілердегі салыстырулар, онлайн бағалау жүйесі және виртуалды қысым бұл үдерісті тереңдете түсуде, сондықтан жеткіншектердің өзіне деген сенімділігін арттыру үшін тек дәстүрлі психологиялық қолдау ғана емес, цифрлық сауаттылықты дамыту, әлеуметтік желілердегі әсерді дұрыс түсіндіру, онлайн және офлайн «Мен» бейнесін үйлестіру маңызды. Қолдау көрсететін психологиялық орта, ата-ана мен педагогтардың позитивті кері байланысы және жетістікке бағытталған тәжірибелер бұл процесте ерекше рөл атқарады. Осылайша, жеткіншек кезең – тұлғалық қалыптасу мен «Мен-тұжырымдаманың» дамуы жүретін маңызды кезең болса, қазіргі цифрлық қоғам бұл үдерісті бір мезгілде жеңілдетіп те, күрделендіріп те отырғандығын зерттеу нәтижелері дәлелдей түсті.

Қорытынды

Теориялық талдау нәтижесінде жеткіншектік кезең тұлғаның өзіндік санасы, өзін-өзі бағалауы және «Мен» тұжырымдамасы қарқынды қалыптасатын маңызды даму сатысы екені анықталды. Қазіргі цифрлық қоғам жағдайында бұл үдеріс одан әрі күрделеніп, әлеуметтік желілер мен виртуалды коммуникациялардың ықпалымен күшейе түсуде. Жеткіншектердің өз-өзіне сенімсіздігі онлайн кеңістіктегі үздіксіз

салыстырулар, идеалдандырылған өмір үлгілері және әлеуметтік бағалауға (лайк, пікір, қаралым) тәуелділік арқылы айқынырақ көрініс табатындығын зерттеу нәтижелері арқылы анықталды. Осы кезеңде пайда болатын өз-өзіне сенімсіздік жеткіншектердің эмоционалдық жай-күйіне, мінез-құлқына және әлеуметтік қарым-қатынастарына теріс әсер ететіні ғылыми еңбектер негізінде дәлелденді.

Эмпирикалық зерттеу нәтижелері жеткіншектер арасында өз-өзіне сенімсіздіктің әртүрлі деңгейде көрініс табатынын көрсетті. Цифрлық ортада бұл құбылыс өзін-өзі бағалаудың тұрақсыздығымен, әлеуметтік желілердегі кері пікірлерге сезімталдықпен және виртуалды беделге тәуелділікпен тікелей байланысты екені байқалды. Өзін-өзі бағалауы төмен жеткіншектерде онлайн салыстырулар жиірек кездесіп, өз қабілеттерін төмен бағалау тенденциясы айқын көрінді. Зерттеу нәтижелері жеткіншектердің өз-өзіне сенімсіздігін төмендету үшін психологиялық ықпал етудің кешенді, жүйелі түрде жүргізілуі қажет екенін көрсетті. Бұл ретте цифрлық сауаттылықты дамыту, әлеуметтік желілердегі ақпаратты сыни тұрғыдан бағалау дағдыларын қалыптастыру, сондай-ақ онлайн және офлайн ортадағы «Мен» бейнесін үйлестіру ерекше маңызға ие. Жеткіншектердің өзін-өзі бағалауын арттыру, эмоционалдық тұрақтылығын қалыптастыру, әлеуметтік қолдауды күшейту және тұлғааралық қарым-қатынас дағдыларын дамыту бағытындағы жұмыстардың цифрлық орта ерекшеліктерін ескере отырып жүргізілуі маңызды. Зерттеудің тақырыбына сай теориялық талдау мен эксперименттік нәтижелер қазіргі цифрлық қоғамдағы жеткіншектердің өз-өзіне сенімсіздігінің психологиялық ерекшеліктері ретінде: өзіндік сананың тұрақсыздығы, сыртқы пікірге жоғары тәуелділік (оның ішінде әлеуметтік желілер ықпалы), эмоциялық тұрақсыздық, жетістікке жетуге төмен мотивация, қарым-қатынастағы қиындықтар (цифрлық және шынайы ортада), перфекционизм және шамадан тыс өзін-өзі сынау сияқты факторларды анықтады.

Жалпы алғанда, зерттеу жұмысының нәтижелері жеткіншектердің өз-өзіне сенімсіздігі мәселесін қазіргі цифрлық қоғам контекстінде тереңірек түсінуге мүмкіндік беріп, оны алдын алу мен түзетуге бағытталған практикалық психологиялық қызметті жетілдіруге негіз болады. Алынған тұжырымдар білім беру ұйымдарында педагог-психологтардың, әлеуметтік педагогтардың және сынып жетекшілерінің жұмысында цифрлық орта ерекшеліктерін ескере отырып тиімді қолдануға ұсынылады.

Қорытындылай келе, қазіргі цифрлық қоғам жағдайында жеткіншектердің өз-өзіне сенімсіздігі – күрделі және көпқырлы психологиялық мәселе. Ол дәстүрлі факторлармен қатар, жаңа цифрлық орта әсерінен де қалыптасады. Сондықтан бұл мәселені шешуде ата-аналар, педагогтар және психологтар бірлесіп жұмыс істеуі қажет. Жеткіншектерге эмоционалдық қолдау көрсету, сыни ойлау қабілетін дамыту және цифрлық сауаттылықты арттыру – олардың өз-өзіне деген сенімін қалыптастырудың маңызды шарттары болып табылады.

Мүдделер қақтығысы

Авторлар өздерінің мүдделер қақтығысы жоқ екенін мәлімдейді.

Авторлардың қосқан үлесі

Ешенкулова Д.Б., Усипбекова А.С. – мақаланың түпнұсқалық алғашқы нұсқасын дайындау және шыққан нәтижелерге сипаттамалық талдау жүргізді.

Турсынбаев А.З. – мәтін жазу, шолу және редакциялау жұмысын жүзеге асырды.

Жауен А.Б. – зерттеу деректерін жинау және талдау жүргізді.

Унарбекова Н.Д. – зерттеудің аналитикалық бөлімін әзірледі.

Әдебиеттер тізімі

Әдебиеттер тізімі

Huang, C. (2024). Social media and self-esteem: A meta-analysis. *Adolescent Research Review*. <https://doi.org/10.1007/s40894-024-00245-z>

Kumar, A. R. (2023). The influence of social media on adolescent self-esteem: Challenges and opportunities. *Educational Administration: Theory and Practice*. <https://doi.org/10.53555/kuey.v29i1.9909>

- Valkenburg, P. M., Meier, A., & Beyens, I. (2025). Adolescents' social media posting, social support, and self-esteem. *Frontiers in Psychology*, 16, Article 1561581. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1561581>
- Базарбаев Т.А. (2019). *Психология жас ерекшеліктері: Жеткіншектер*. Алматы: Көкжиек.
- Божович Л.И. (2015). *Проблемы формирования личности*. М.: Институт практической психологии.
- Жақыпов С.М. (1992). *Психология познавательной деятельности*. Алма-Ата.
- Жарықбаев Қ. (2008). *Жантану оқулығы: оқулық. 8-ші басылуы*. Алматы.
- Жарықбаев Қ., С.Қалиев. (1994). *Қазақтың тәлімдік ой-пікір антологиясы 1 т*, Алматы: Рауан.
- Кон И.С. (2009). *Психология ранней юности* М.: Просвещение.
- Кошелев А.Н., Хороших В.В. (2019) *Психодиагностика: учебник и практикум для вузов* (А.Н.Кошелева, ред.;). М.: Юрайт.
- Леонтьев А.Н. (2003). *Проблемы развития психики*. М.: Мысль
- Мухина В.С. (2023) *Возрастная психология*. М.: Академия.
- Нұрмаханов Ж.Т. (2018). *Жеткіншектің психологиялық дамуы*. Астана: Фолиант. -198 б.
- Селигман М. (2003). *Путь к процветанию. Новое понимание счастья и благополучия* (пер. с англ. Е.Межевич, С.Филина). М.: Манн, Иванов и Фербер
- Скрипкина Т.П. (2001). *Доверие к себе как условие развития личности*. М.: Вопросы психологии.
- Скрипкина Т.П. (2007). *Психология доверия* (теоретико-эмпирических анализ). - Ростов - на - Дону: Академия
- Скрипкина, Т. П. (1984). *Психологические особенности проявления доверия на основе интеграции внутренних ценностей на этапе ранней юности*. В Г. М. Андреева & Н. Н. Богомолова (ред.), *Проблемы формирования ценностных ориентаций и социальной активности личности* (с.с. 115–126). М.: МГПИ.
- Эриксон Э. (1996). *Идентичность: юность и кризис* (А. В. Толстых, ред.; пер. с англ.) - М.: Прогресс

Д.Б. Ешенкулова¹, А.С. Усипбекова², А.З. Турсынбаев³, А.Б. Жауен*⁴,
Н.Д. Унарбекова⁵

¹Университет Мирас, Шымкент, Казахстан

²Южно-Казахстанский педагогический университет им. О.Жанибекова, Шымкент, Казахстан

³Южно-Казахстанский университета им.М.Ауезова, Шымкент, Казахстан

⁴Кокшетауский университет им.А.Мырзахметова, Кокшетау, Казахстан

⁵Евразийский гуманитарный институт им. А.Кусаинова, Астана, Казахстан

Психологические особенности неуверенности в себе у подростков в условиях современного цифрового общества

Аннотация. Социально-экономические изменения в современном обществе, расширение информационного пространства и стремительное развитие цифровых технологий оказывают значительное влияние на психологическое развитие личности подростка и формирование уверенности в себе. Особенно социальные сети, онлайн-коммуникации и формы виртуального взаимодействия выводят процесс формирования образа «Я» у подростков на новый уровень, одновременно делая его более сложным. Подростковый возраст является сложным этапом развития, в котором формируется самосознание личности и активно происходит усвоение социальных ролей и ценностей. В этот период уровень уверенности в себе является одним из ключевых факторов, определяющих психологическое благополучие, личностное развитие и социальную адаптацию подростка. Однако идеализированные образы и постоянные социальные сравнения в цифровой среде могут негативно влиять на формирование этой уверенности.

Целью статьи является рассмотрение психологических особенностей неуверенности в себе у подростков в условиях современного цифрового общества. В экспериментальном исследовании приняли участие учащиеся 7–8 классов. В ходе исследования использовались следующие методики: опросник Г. Н.

Казанцевой «Исследование общей самооценки», методика Г. Кожухаря «Качество межличностных отношений в образовательной среде» и опросник А. М. Прихожан «Оценка уверенности в себе». Полученные результаты были обработаны и проанализированы с помощью статистической программы SPSS. Результаты экспериментального исследования показали, что самооценка подростков и их межличностные отношения напрямую влияют на уровень уверенности в себе.

В качестве теоретической основы были рассмотрены работы зарубежных учёных Г. С. Холла, Ж. Пиаже, Л. Колберга, Э. Фрейда, Э. Эриксона, а также исследования советских психологов Л. Выготского, Д. Эльконина, А. Леонтьева, Л. Божович. Кроме того, были проанализированы труды казахстанских учёных Қ. Жарыкбаева и С. Калиева, а также современные исследования А. Kumar, Р. М. Valkenburg, А. Meier, I. Beyens и С. Huang.

Ключевые слова: цифровое общество, общество, подросток, неуверенность, неуверенность в себе, уверенность, оценка.

D.Yeshenkulova¹, A. Ussipbekova², A. Tursynbayev³, A.Zhauyen⁴, N.Unarbekova⁵

¹Miras University, Shymkent, Kazakhstan

²South Kazakhstan Pedagogical University named after O. Zhanibekov, Shymkent, Kazakhstan

³South Kazakhstan University named after M. Auezov, Shymkent, Kazakhstan

⁴Kokshetau University named after A. Myrzakhmetov, Kokshetau, Kazakhstan

⁵Eurasian Humanities Institute named after A. Kussayinov, Astana, Kazakhstan

Psychological Features of Adolescents' Self-Doubt in the Context of the Modern Digital Society

Abstract. Socio-economic changes in modern society, the expansion of the information space, and the rapid development of digital technologies have a significant impact on adolescents' psychological development and the formation of self-confidence. In particular, social media, online communication, and forms of virtual interaction have elevated the process of forming adolescents' self-concept ("I-image") to a new level while simultaneously making it more complex. Adolescence is a critical developmental stage in which self-awareness is formed and the acquisition of social roles and values occurs intensively. During this period, the level of self-confidence is one of the key factors determining psychological well-being, personal development, and social adaptation of adolescents. However, idealized images and constant social comparisons in the digital environment may negatively affect the formation of this confidence.

The aim of the article is to examine the psychological features of adolescents' self-doubt in the context of the modern digital society. The experimental study involved 7th–8th grade school students. The following methods were used in the research: G. N. Kazantseva's questionnaire "Study of General Self-Esteem," G. Kozhukhar's methodology "Quality of Interpersonal Relationships in the Educational Environment," and A.M. Prikhozhan's questionnaire "Assessment of Self-Confidence." The obtained results were processed and analyzed using the SPSS statistical software. The findings of the experimental study showed that adolescents' self-esteem and interpersonal relationships have a direct influence on their level of self-confidence.

The theoretical framework of the study includes the works of foreign scholars G. S. Hall, J. Piaget, L. Kohlberg, S. Freud, and E. Erikson, as well as Soviet psychologists L. Vygotsky, D. Elkonin, A. Leontiev, and L. Bozhovich. In addition, the works of Kazakh scholars K. Zharikbayev and S. Kaliyev, as well as modern researchers A. Kumar, P. M. Valkenburg, A. Meier, I. Beyens, and C. Huang, were analyzed.

Keywords: digital society, society, adolescent, insecurity, self-doubt, self-confidence, evaluation.

References

Bazarbayev, T. A. (2019). *Psikhologiya zhas erekshelikteri: Zhetkinshekter [Developmental psychology: Adolescents]*. Almaty: Kókhzhiek. - [in Kazakh].

- Bozhovich, L. I. (2015). *Problemy formirovaniya lichnosti [Problems of personality formation]*. Moscow: Institute of Practical Psychology. - [in Russian].
- Erikson, E. (1996). *Identichnost': yunost' i krizis [Identity: Youth and Crisis]*. Moscow: Progress. - [in Russian].
- Huang, C. (2024). Social media and self-esteem: A meta-analysis. *Adolescent Research Review*. <https://doi.org/10.1007/s40894-024-00245-z> - [in English].
- Kon, I. S. (2009). *Psikhologiya rannei yunosti [Psychology of early youth]*. Moscow: Prosveshchenie. [in Russian].
- Koshelev, A. N., & Khoroshikh, V. V. (2019). *Psikhodiagnostika: uchebnik i praktikum dlya vuzov [Psychodiagnosics: textbook and practical guide for universities]*. Moscow: Yurait. - [in Russian].
- Kumar, A. R. (2023). The influence of social media on adolescent self-esteem: Challenges and opportunities. *Educational Administration: Theory and Practice*. <https://doi.org/10.53555/kuey.v29i1.9909> - [in English].
- Leontiev, A. N. (2003). *Problemy razvitiya psikhiki [Problems of mental development]*. Moscow: Mysl' [in Russian].
- Mukhina, V. S. (2023). *Vozrastnaya psikhologiya [Developmental psychology]*. Moscow: Akademiya. - [in Russian].
- Nurmakhanov, Zh. T. (2018). *Zhetkinshektin psikhologhiyalyk damuy [Adolescent psychological development]*. Astana: Foliant. - [in Kazakh].
- Seligman, M. (2003). *Put' k protsvetaniyu: Novoe ponimanie schast'ya i blagopoluchiya [Flourish: A new understanding of happiness and well-being]*. (per. s angl. E.Mezhevich, S.Filina). M.: Mann, Ivanov i Ferber - [in Russian].
- Skripkina, T. P. (2001). *Doverie k sebe kak uslovie razvitiya lichnosti [Self-trust as a condition of personality development]*. M.: Voprosy psikhologii - [in Russian].
- Skripkina, T. P. (2007). Psikhologicheskie osobennosti proyavleniya doveriya na osnove integratsii vnutrennikh tsennostei na etape rannei yunosti [Psychological features of trust manifestation based on the integration of internal values in early youth]. In *Problemy formirovaniya tsennostnykh orientatsii i sotsial'noi aktivnosti lichnosti*. M.: MGPI. - [in Russian].
- Skripkina, T. P. (2007). *Psikhologiya doveriya (teoretiko-empiricheskii analiz) [Psychology of trust (theoretical and empirical analysis)]*. Rostov-on-Don. Akademiya. - [in Russian].
- Valkenburg, P. M., Meier, A., & Beyens, I. (2025). Adolescents' social media posting, social support, and self-esteem. *Frontiers in Psychology*, 16, Article 1561581. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1561581> - [in English].
- Zhakypov, S. M. (1992). *Psikhologiya poznavatel'noi deyatel'nosti [Psychology of cognitive activity]*. Alma-Ata. - [in Russian].
- Zhariqbaev, Q. (2008). *Jantanu okulygy [Psychology textbook]*. 8th ed. Almaty. - [in Kazakh].
- Zhariqbaev, Q., & Kaliyev, S. (1994). *Qazaqtyñ tálimdik oi-pikir antologiyasy [Anthology of Kazakh educational thought]*. Vol. 1. Almaty: Rauan. - [in Kazakh].

Авторлар туралы мәлімет:

Ешенкулова Д.Б. - «Мирас» университетінің қауымдастырылған профессоры, PhD, Сапақ Датқа көшесі, 2, 160009, Шымкент, Қазақстан. E-mail: eshenkulova.d@miras.edu.kz

Усипбекова А.С. – педагогика ғылымдарының кандидаты, «Психология» кафедрасының оқытушысы, Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, А. Байтұрсынов көш., 13, 160000, Шымкент, Қазақстан. E-mail: st.aru2005@mail.ru

Турсынбаев А.З. – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Тәуке хан даңғ., 5, 160000, Шымкент, Қазақстан. E-mail: abay_41@mail.ru

Жауен А.Б. – хат-хабар авторы, магистр, А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университетінің оқытушысы, М. Әуезов көш., 189а, 020000, Көкшетау, Қазақстан. E-mail: azhauyenova21@mail.ru

Унарбекова Н.Д. – психология ғылымдарының кандидаты, доцент, А. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты, М. Жұмабаев көш., 4, 010009, Астана, Қазақстан. E-mail: n47961946@gmail.com

Сведения об авторах:

Ешенкулова Д.Б. - PhD, ассоциированный профессор университета «Мирас», ул. Сапақ Датка, 2, 160009, Шымкент, Казахстан. E-mail: eshenkulova.d@miras.edu.kz

Усипбекова А.С. – преподаватель кафедры психологии Южно-Казахстанского педагогического университета имени О. Жанибекова, ул.А.Байтурсынова, 13, 160000, Шымкент, Казахстан. E-mail: st.aru2005@mail.ru

Турсынбаев А.З. - доцент, кандидат педагогических наук, Южно-Казахстанский университет им.М.А.уезова, пр.Тауке хана, 5, 160000, Шымкент, Казахстан. E-mail: abay_41@mail.ru

Жауен А.Б. - автор для корреспонденции, преподаватель Кокшетауского университета имени Абая Мырзахметова, магистр, ул.Ауезова, 189а, 020000, Кокшетау, Казахстан. E-mail: azhauyenova21@mail.ru

Унарбекова Н.Д. - доцент, кандидат психологических наук, Евразийский гуманитарный институт им. А. Кусаинова, ул. М. Жумабаева, 4, 010009, Астана, Казахстан. E-mail: n47961946@gmail.com

Information about the authors:

Yesenkulova D.B - PhD, Associate Professor at Miras University, str. Sapak Datka, 2, 160009, Shymkent, Kazakhstan. E-mail: eshenkulova.d@miras.edu.kz

Ussipbekova A. – teacher of the department of Psychology, South Kazakhstan Pedagogical University O. Zhanibekov, str. A. Baitursynov 13, 160000, Shymkent, Kazakhstan. E-mail: st.aru2005@mail.ru

Tursynbayev A.Z. – Associate Professor, Auezov South Kazakhstan University, Candidate of Pedagogical Sciences, 5k, Tauke Khan Ave. 160000, Shymkent, Kazakhstan. E-mail: abay_41@mail.ru

Zhauyen A.B. – corresponding author, Lecturer, Kokshetau University named after Abay Myrzakhmetov, Master's degree holder, 189a Auezov Street, 020000, Kokshetau, Kazakhstan. E-mail: azhauyenova21@mail.ru

Unarbekova N.D. – Associate Professor, Candidate of Psychological Sciences, A. Kusainov Eurasian Humanitarian Institute, M. Zhumabayev Street 4, 010009, Astana, Kazakhstan. E-mail: n47961946@gmail.com